

Tarih Okulu
Eylül-Aralık 2010
Sayı VIII, 185-189.

İsmail Mangaltepe - Recep Karacakaya, Paul Cambon'un İstanbul Büyükelçiliği ve Ermeni Meselesi, 106 sayfa, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.

Süleyman AŞIK*

Günümüzde, Ermeni Meselesi (Sorunu) olarak bilinen ve yüz yılı geçen bir tarihe sahip olan bu vakıa, sıcaklığını ve hassaslığını halen korumaktadır. 1878 yılında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinde belirtilen, "Osmanlı Hükümeti, halkı Ermeni olan eyaletlerde mahalli ihtiyaçların gerektirdiği ıslahatı yapmayı ve Ermenilerin Çerkez ve Kürtlere karşı huzur ve güvenliklerini garanti etmeyi taahhüt eder ve bu konuda alınacak tedbirleri devletlere bildireceğinden, bu devletler söz konusu tedbirlerin uygulanmasını gözeteceklerdir." ibaresi olaya uluslar arası bir boyut katmıştır. Bu durum Avrupa devletlerine, Osmanlı'nın içişlerine daha fazla müdahale etme fırsatı vermiştir. Bu tarihten sonra siyasi anlamda daha da güçlenen Ermeniler komitecilik faaliyetlerine girişerek pek çok isyan gerçekleştirmişlerdir. İki millet arasında bir kangrene dönen mesele, bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslar arası arenada sürekli önüne çıkarılan bir engel olduğu kadar, karşı tarafın da özellikle ekonomik alanda (Türkiye sınırının kapalı olması) yaşadığı sıkıntılarda önemli bir siyasal etken olmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi A.B.D. Öğretim Üyesi İsmail Mangaltepe ve Karabük Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç Dr. Recep Karacakaya'nın kaleme aldığı bu eser, 1891-1898 yılları arasında Fransa'nın İstanbul Büyükelçiliği görevinde bulunan Paul Cambon'un faaliyetleri, özellikle de Ermeni Meselesi ile ilgili çalışmaları hakkında bilgi vermekte; kitabın ana temasını da bu konu oluşturmaktadır. Bu dönemin bir kitapta ele alınmasının

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı.

sebebi esasında, Elçi'nin Ermeni olaylarının tavan yaptığı 1894-1896 yıllarına denk düşen görev yıllarıdır.

Ermeni Meselesi'nin önemli bir dönemini anlatan kitap, “Giriş” ve “Sonuç” bölümleri dışında üç bölümden oluşmaktadır. İçinde “Osmanlı-Fransız İlişkilerine Genel Bir Bakış” başlıklı bir alt bölüm bulunan “Giriş” (1-7) kısmında, iki devlet arasındaki ilişkilerin kısa bir tarihçesi verilmekte ve ilk kez Niğbolu Savaşı ile tarafların temas kurduğu ifade edilmektedir. Ardından, uzun süre dostane bir şekilde devam eden münasebetlerin hangi sebeplerle bozulmaya başladığı hakkında bilgi verilmektedir.

Eserin birinci bölümü “Fransız-Ermeni İlişkilerinin Başlaması ve Gelişmesi” ile “Ermenilerin Fransa'ya Yerleşmeleri” (9-15) adlı iki **alt (ana)** başlıktan oluşmaktadır. Ermeni Meselesi'nin uluslar arası bir sorun olarak ortaya çıkmasında büyük etkileri olan Rusya, İngiltere ve Fransa'nın kendilerinin menfaatlerini sağlayacak topluluk olarak Ermenileri gördükleri belirtilerek Bölüm'e başlanmaktadır. Özelde ise Fransa'nın Ermenilere yakından ilgi duymalarının sebepleri sıralanırken bunlar arasında, Ermeni Kilisesi'nin Ortodoks Kilisesi kadar güçlü olmaması ve Ermenilerin Osmanlı ülkesinde, İstanbul'un dışında, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Suriye bölgelerinde dağınık bir şekilde yaşıyor olmalarının gösterebileceği ifade edilmektedir (s. 9). İlk **alt (ana)** başlıkta ayrıca, Fransızların Ermenileri Osmanlı'dan ayırmaya çalıştığı, Osmanlı'yı (Türkleri) Avrupa'dan atmak istemeleri, Suriye bölgesinde yaşayan azınlıkları¹ Katolik yapıp mezhep birliğini sağlamak için göstermiş olduğu çabalar dile getirilmektedir. İkinci **alt (ana)** başlıkta ise, Ermenilerin 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Fransa'ya gitmeye başladıkları ve Paris, Marsilya, Lyon gibi kentlere yerleştikleri belirtilmektedir. Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin bu grupları sıkı bir şekilde takibe çalıştığı; Ermenilerin de basın yoluyla Fransız kamuoyunu etkileme girişimleri anlatılmaktadır (s. 14-15).

Kitabın ikinci bölümü “Paul Cambon'un İstanbul'a Atanması” ve “Cambon'un Fransa'nın Ekonomik Çıkarlarıyla İlgili Çalışmaları” (17-22) adlı iki alt (ana) başlığa sahiptir. Başlangıç kısmında, Cambon'un kısa bir özgeçmiş verildikten sonra İstanbul Büyükelçiliğine atanma süreci, İstanbul'da resmi törenle karşılanması ve dönemin padişahı II. Abdülhamit'i huzuruna çıkıp büyükelçilik unvanını kazanması hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra ise,

¹ Osmanlı Devleti'nde azınlık kavramı yoktur. Tebaa, Müslim-gayrimüslim olarak ayrılmaktaydı. (Y.N.)

Lübnan'a vali tayini konusunda Cambon'un girişimlerinden bahsedilmesini müteakip, 1892 ve 1893 yıllarındaki Fransa seyahatleri anlatılmaktadır.

Cambon'un Fransa'nın Ekonomik Çıkarlarıyla İlgili Çalışmaları" adlı ikinci kısımda ise, sömürgeci Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ndeki demiryolları için sahip oldukları emeller ve kendi aralarında giriştikleri rekabet konu edilmekte; Fransa'nın bu yolda göstermiş olduğu çabalar ele alınmaktadır. II. Abdülhamit yönetiminin Almanlara daha fazla imtiyaz verdiği ve Fransa'ya yumuşatmak adına "sus payı" olarak Beyrut-Şam-Halep demiryolunda bu ülkeyi imtiyaz sahibi yaptığı ifade edilmektedir (s. 21-22).

Eserin üçüncü ve son bölümü, üç **ana (alt)** başlıktan meydana gelmektedir. "Ermeni İsyanları ve Cambon" başlığının altında 1894-1896 yılları arasında Ermeniler tarafından gerçekleştirilen isyan ve baskınlar işlenmektedir (s. 23-40). Ermeni terör eylemleri özellikle yukarıda belirtilen 1894-1896 yılları arasında adeta tavan yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin hem merkezinde hem de Anadolu'da yapılan terör eylemleri Devlet'in güvenliğini ciddi şekilde tehdit etmiştir. Bu kitabın ana konusunu oluşturan, Paul Cambon'un bu saldırılardaki tutumu dikkat çekicidir. Büyükelçi, Fransa Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporlarda gelişmeleri devlet merkezine aktarmaktadır. Cambon'un, Ermeni Meselesi'nde, eylemlerin hızlandığı 1894'ten itibaren yoğun bir mesai harcadığı belgelere yansımaktadır.

Sason İsyanı'ndan bahsedilirken, burasının seçilmesinde merkeze uzak olmasının etkili olduğu söylenmiştir. Ve altı çizilen bir nokta ise, bu isyan hareketinin sırf büyük devletlerin dikkatini çekmek için yapıldığı dile getirilmiştir (s. 27). Cambon ise, bu olay sonunda, İngiltere'nin oluşturulmasına karar verdiği tahkikat komisyonuna Osmanlı Devleti'nin de adil üyeler göndermesi halinde bir sorun olmayacağını padişaha iletmiştir. Daha sonra Bâb-ı Âli Baskını'nın ele alındığı Bölüm'de, baskının nedeninden, Büyükelçi'nin olay sırasında Ermeniler ve Hükümet arasında arabuluculuk faaliyetlerinden ve sürekli Ermenileri korumacı politikasından söz edilmiştir. Cambon'un dolayısıyla da Fransa'nın Osmanlı üzerindeki etkisine çok çarpıcı bir örnek verilmiş; Büyükelçi'nin, İtalyan bir rahip ve birkaç kişinin öldürülmesi hadisesinde 3 yıl hapis cezası alan bir Türk albayın cezasını ömür boyu hapse çevirttiği anlatılmıştır (s. 33). Bu da bize göstermektedir ki, Osmanlı Devleti'nin içişlerine büyük devletler çok ciddi şekilde müdahalede bulunabilmektedir. Diğer bir alt başlık "Zeytun İsyanı" olup, orada da Devlet'in içinde bulunduğu çıkmaz ifade edilmiştir. Son olarak değinilen terör eylemi

“Osmanlı Bankası Baskını” olmuştur. Burada da, baskının sebepleri açıklanıp, yurtdışına çıkan teröristler için İstanbul’un diplomatik girişimleri anlatılmıştır.

Bölümün ikinci **ana (alt)** başlığı, “Paul Cambon’un ve Konsolosların Ermenilerle İlgili Müdahaleleri”dir (41-47). Bu kısımda altı çizilen nokta, Anadolu’da bulunan Fransız konsolosların Büyükelçiliğe asılsız telgraflar çekip, ortamı gerginleştirdikleridir. Ayrıca, Büyükelçilik ve konsoloslukların bazı durumlarda kendi mezheplerinden olan Osmanlı vatandaşı Ermenileri açıktan himaye ettikleri, tutuklamalara da müdahalede bulduklarından bahsedilmektedir.

“Paul Cambon’un Anadolu Islahatı’nda Oynadığı Rol” **ana (alt)** başlıklı kısımda, Avrupa devletlerinin Osmanlı’nın içişlerine karışmak için Ermeniler lehine ıslahatlar yapılmasını istedikleri ve bu doğrultuda uyguladıkları baskılar ele alınmaktadır. Ayrıca, dönemin Fransa Dışişleri Bakanı’nın Ermeni Meselesi hakkında söylediği itiraf mahiyetindeki sözlerine yer verilmektedir (s. 54). Bölümün son kısmında ise, Paul Cambon’un Türkiye’den ayrılma süreci anlatılmaktadır.

Sonuç kısmında ise, Paul Cambon ve ekibinin, Anadolu’da meydana gelen olaylarda bölgeye ait her türlü yalan yanlış bilgiyi yöredeki misyoner ve Ermeniler aracılığıyla elde ettikleri ifade edilmektedir. Ve Cambon’un görev yaptığı zamanın, Ermeni Sorunu’nun en karışık dönemine denk geldiği belirtilmektedir.

Kitabın “Ekler” kısmında ise, Fransız Büyükelçi Paul Cambon’un Osmanlı Hariciyesine yazdıklarının hem orijinali (Fransızca’sı) hem günümüz Türkçesi’ndeki şekli verilmektedir. Bununla birlikte, Türk tarafının Büyükelçi’ye yazdıkları ile Türk idarecilerinin kendi aralarındaki yazışmalar da verilmektedir.

Sonuç olarak bu eser, günümüzde de sıcaklığını hâlen koruyan bir konuya (soruna) dönemin Avrupa’sının özellikle de Fransa’sının nasıl baktığını çok açık bir şekilde göstermektedir. Osmanlı Devleti’nin içişlerine müdahale konusunda ortak hareket eden Batılı güçlerin Ermenileri nasıl bir koz haline getirdikleri anlatılmaktadır. Eser oluşturulurken, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)’ne sıkça başvurulmuş, bu da eserin güçlü temellere dayanmasını sağlamıştır. Kitabın eleştirilecek bir yönü ise, Ermeni Meselesi’nin başlangıcı olarak kabul edilen Berlin Antlaşması’na (1878) neredeyse hiç değinilmemiş olmasıdır. Sadece bir satırda belirtilen antlaşmanın, bu sorunun fitilini ateşleyen 61. maddesi yer almamıştır. Ermeni Sorunu’nu anlayabilmemiz için kısa ve öz

İsmail Mangaltepe / Recep Karacakaya

bilgiler içeren bu kitabın sadece konuyla ilgilenen araştırmacılara değil, bu meseleyi merak edenlere de fayda sağlayacağını düşünüyöruz.